

๔๑. ธรรมความกำหนดรู้และกำหนดละ

The Truths Should Be Known and Be Eradicated

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

คำว่า “ผู้รู้” [Scholar] มีความหมายกว้างในศาสตร์แต่ละสาขา แต่ในทางพุทธศาสนานั้น คือ ผู้ที่พร้อมด้วย “วิชา” คือ ศาสตร์วิชา-จินตามยปัญญา กับ สุตมยปัญญา ความรู้แจ้ง-ภาวนามยปัญญา ด้วยความรู้แจ้งใน “อริยสัจ ๔-กาล ๓-ปัจจุสมุปบาท ๑๒-ไตรลักษณ์” หรือ ผู้บรรลุถึง “วิชา ๓-วิชา ๘-อภิญา ๖” และ “จรณะ” คือ ความประพฤติด้วยศีลวัตรทั้งงาม และประการสำคัญ อยู่ในฐานะที่เป็น “ภาวิตต์-มัคคสมังคี-ผลสมังคี-อริยบุคคล-พระอริยสงฆ์” ซึ่งเป็นผู้มี “ปัญญาเห็นธรรม-ปัญญาตรัสรู้ธรรม” หรือเรียกตามภาษาชาวบ้านว่า “คนดี-ผู้ทรงศีล-ผู้ประเสริฐ-สัตบุรุษ” ที่ผู้อื่นสามารถคบหาสมาคมเป็นกัลยาณมิตรได้อย่างสบายใจ ฉะนั้น ผู้มีปัญญานำทางชีวิตย่อมมีคุณธรรม มีจิตใจผ่องแผ้วปราศจากกิเลสที่จะมากลุ่มรุมจิตใจให้มัวหมอง นั่นคือ มีสุตมยญาณที่ครอบงำ จิตวิปลาส สัญญาวิปลาส ทิฏฐิวิปลาส และผลพวงตามมาได้แก่ เห็นไม่เที่ยงเป็นเที่ยง เห็นทุกข์เป็นสุข เห็นไม่เป็นตัวตนเป็นตัวตน เห็นไม่งามเป็นงาม หรือ อุปาทาน ๔ และ มิจฉัตตะ ๑๐ ซึ่งธรรมทั้งหลายเหล่านี้ควรละทิ้ง เพราะทุกข์ประกอบด้วยอกุศลธรรมเหล่านั้น ที่เรียกว่า “อกุศลธัมมัญญูปฏิสังยุตตา” เพราะฉะนั้น การเป็นผู้คงแก่เรียน “พาหุสัจจะ” ย่อมทำให้ปัญญามีความเจริญไพบุลย์ และการเป็นผู้มีจิตไม่หวั่นไหวตามกระแสโลกธรรมทั้ง ๘ มีจิตตั้งมั่นในอริยธรรมและพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นจิตตสมาธิที่ปราศจากนิวรณ์ ย่อมกลายเป็นผู้กำหนดรู้พิจารณาธรรมทั้งหลายเป็นอันรู้ยิ่งขุดในธรรม คือ “อภิญญาธรรม” ที่เรียกว่า “สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ” ไม่ปล่อยให้อกุศลธรรมทั้งหลายครอบงำจิตตนเองด้วยที่มีปัญญาแตกฉาน “ปฏิสัมภิทา ๔” รู้ได้เท่าทัน เพราะมี “สุตมยปัญญา” [ปรโตโฆสะ] ย่อมทำให้เกิด “จินตามยปัญญา” [โยนิโสมนสิการ] และปัญญาทั้ง ๒ ดังกล่าวนี้นี้ ย่อมทำให้เกิด “ภาวนามยปัญญา” [ปัญญาวิปัสสนา] โดยเฉพาะ “รูปฌาน ๔-สัมมาสมาธิ” กับ “ญาณ ๑๖” หรือบรรดาวิปัสสนาญาณทั้งหลาย พร้อมด้วย “ปัญญา-ญาณ-วิชา-แสงสว่าง” และ “อภิญญาธรรม” หรือ “อริยมสมณธรรม” ฉะนั้น การเจริญปัญญาด้วย “สุตมยญาณ” จึงเป็นขั้นตอนของการกำหนดรู้ยิ่ง กำหนดพิจารณาให้แจ้ง เลือกธรรมที่ควรเจริญให้มากอันเป็น โลกียปัญญาและโลกุตตรปัญญา และละธรรมที่ไม่เอื้อต่อการเจริญภาวนาอันเป็นอกุศลธรรมทั้งปวง โดยรู้ว่าบรรดาธรรมดังกล่าวนี้ คือ อุปสรรคที่ผลาญปัญญา กั้นปิดไม่ให้ปัญญาเจริญงอกงามไพบุลย์ด้วยญายธรรมแห่งอริยมรรค ไม่ยอมสยบให้ “กิเลสอวิชา-กิเลสตัณหา-กิเลสทิฏฐิ” ครอบงำจิตใจ มีความนึกคิดชั่วด้วยทราบบัญญา ไม่กำหนดรู้พิจารณาธรรมทั้งหลายได้ตามเป็นจริง ไม่เห็นความตั้งมั่นแน่นอนแห่งธรรมฐิติ ไม่เกิดขยาภุตญาณทัสสนะที่แท้จริง ด้วยเหตุนี้ “สุตมยญาณ” ย่อมประกอบด้วยอริจิตต์ คือ “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” ที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนอันยิ่งต่อจาก “อริศีล” จนทำให้เกิด “อริปัญญา” นั่นคือ “สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ” แห่งอริยมรรค.

บทความที่ ๔๑ ประจำปี ๒๕๕๘ – ธรรมความกำหนดรู้และกำหนดละ

การปฏิบัติธรรมนั้น ที่เรียกว่า “สมาธิภาวนา” มีจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่ง คือ “สติสัมปชัญญะ” หมายถึง ความระลึกได้และความรู้รอบ โดยทำ “โยนิโสมนสิการ” ให้เห็นประโยชน์และโทษกับความนึกคิดที่เกิดขึ้นในใจ อะไรเป็นสิ่งที่เกื้อกูลประโยชน์ อะไรเป็นผลเสียเป็นการทำวิปัสสนาความเดือดร้อนให้แก่ตน และมีความนึกคิดที่ “ริเริ่ม-สร้างสรรค์-ประยุกต์ดัดแปลง” อันเป็นคุณสมบัติของบุคคล ที่เรียกว่า “ผู้รู้” คือ มีปัญญา มีความคิด มีไหวพริบปฏิภาณ เป็น “ผู้ตื่น” คือ มีปรารถนาค้นพบในการสร้างความคิดละเว้นความชั่วทั้งหลาย และเป็น “ผู้เบิกบาน” คือ มีจิตที่ปราศจากนิวรณ์ อวิชชา อรติ และอกุศลธรรมทั้งปวง ซึ่งเป็นจิตที่ผ่องแผ้วสดใส มีความเป็นกลางในอารมณ์ต่างๆ เพราะมีปัญญารอบรู้สิ่งที่ดี สิ่งชั่ว สิ่งที่เป็นกลาง ไม่ผูกติดยึดมั่นกับสงสารทุกข์แห่งวิภูษะ คือ มีชีวิตสืบเนื่อง “ชีวิตสันตติ” เวียนว่าย ตายเกิด ไม่สิ้นสุด ในภวจักรหรือสังสารจักร ที่สหจรตประกอบด้วย “วิภูษะ” คือ “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข-โทมนัส-อุปายาส” หรือ “โลกธรรม ๘” คือ สภาวะความนึกคิดที่เป็นสิ่งไม่เที่ยง สิ่งเป็นทุกข์ สิ่งไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ความเป็นไปตามคติธรรมดาซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลกและสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป ธรรมดาของโลก หรือ เรื่องของโลก โดยมี (๑) “อิฏฐารมณ์” คือ ส่วนที่น่าปรารถนา “ภวตัณหา” กับ (๒) “อนิฏฐารมณ์” คือ ส่วนที่ไม่น่าปรารถนา “วิภวตัณหา” ที่มีรากฐานมาจาก “กามตัณหา” คือ ความกำหนัดในกามคุณทั้ง ๕ “รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ” ได้แก่

- (๑) ลภ — ได้ลาภ
- (๒) อลภ — เสื่อมลาภ
- (๓) ยส — ใฝ่ยศ
- (๔) อยส — เสื่อมยศ
- (๕) นินทา — ดิเสียน
- (๖) ปลังสา — สรรเสริญ
- (๗) สุข — ความสุข
- (๘) ทุกข — ความทุกข์

ฉะนั้น ภาวะจิตดังกล่าวนี้ ไม่ใช่สิ่งปรารถนาของผู้ปฏิบัติธรรมที่จะถือนั่นให้เกิดสงสารทุกข์ พิงเจริญสมาธิและปัญญาเพื่อครอบงำกิเลสตัณหาทั้งหลายให้สิ้นไป นั่นคือ ธรรมทั้งหลายที่ควรรู้จึงพิจารณารู้ กับ ธรรมทั้งหลายที่พึงละจึงพิจารณาละ ด้วยอาศัย “สุตมยญาณ” หมายถึง “ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมา” คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า “อะไรควรรู้ยิ่ง-อะไรควรละยิ่ง”

ตติยภาณวาร

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 319–320 FILE 68)

[๕๖] “ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมา” คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า **ธรรมเหล่านี้ควรกำหนดรู้** เป็น “**สุตมยญาณ**” อย่างไร **ธรรมอย่างหนึ่งควรกำหนดรู้** คือ ผัสสะอันมีอาสวะ เป็นที่แห่งอุปาทาน “**ธรรม ๒**” ควรกำหนดรู้ คือ นาม ๑ รูป ๑ “**ธรรม ๓**” ควรกำหนดรู้ คือ เวทนา ๓ “**ธรรม ๔**” ควรกำหนดรู้ คือ อาหาร ๔ “**ธรรม ๕**” ควรกำหนดรู้ คือ อุปาทานชั้น ๕ “**ธรรม ๖**” ควรกำหนดรู้ คือ อายตนะภายใน ๖ “**ธรรม ๗**” ควรกำหนดรู้ คือ วิญญาณฐิติ ๗ “**ธรรม ๘**” ควรกำหนดรู้ คือ โลกธรรม ๘ “**ธรรม ๙**” ควรกำหนดรู้ คือ สัตตวาสา ๙ “**ธรรม ๑๐**” ควรกำหนดรู้ คือ อายตนะ ๑๐

[๕๗] **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรกำหนดรู้** **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ก็สิ่งทั้งปวงที่ควรกำหนดรู้คืออะไร คือ ตา รูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย **ควรกำหนดรู้ทุกอย่าง** หู เสียง ฯลฯ จมูก กลิ่น ฯลฯ ลิ้น รส ฯลฯ กาย โภภุฏัพพะ ฯลฯ ใจ ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย **ควรกำหนดรู้ทุกอย่าง**

[๕๘] รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จักขุ ฯลฯ ชราและมรณะ ฯลฯ นิพพานที่ยังลงในอมตะด้วยความว่าเป็นที่สุด **ควรกำหนดรู้ทุกอย่าง** บุคคลผู้พยายามเพื่อจะได้ธรรมใดๆ เป็นอันได้ธรรมนั้นๆ แล้ว **ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้วอย่างนี้**

[๕๙] บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้ เนกขัมมะ เป็นอันได้เนกขัมมะแล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้วอย่างนี้** บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้ ความไม่พยาบาท เป็นอันได้ความไม่พยาบาทแล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้วและพิจารณาแล้วอย่างนี้** บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้ อาโลกสัญญา เป็นอันได้อาโลกสัญญาแล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้วอย่างนี้** บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้ ความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอันได้ความไม่ฟุ้งซ่านแล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้วอย่างนี้** บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้ การกำหนดธรรม เป็นอันได้การกำหนดธรรมแล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้วอย่างนี้** บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้ ญาณ เป็นอันได้ญาณแล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้วอย่างนี้** บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้ ความปราโมทย์ เป็นอันได้ความปราโมทย์แล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้วอย่างนี้**

[๖๒] บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้ **อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา** คือ การพิจารณาเห็นธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอันได้**อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา**แล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้วและพิจารณาแล้ว** อย่างนี้ บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้ **ยถาภูตญาณทัสสนะ** คือ ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้วและพิจารณาแล้ว**อย่างนี้ **อาทีนวานุปัสสนา** คือ การพิจารณาเห็นโทษ **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้วและพิจารณาแล้ว**อย่างนี้ **ปฎิสังขานุปัสสนา** คือ การพิจารณาหาทาง **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้วและพิจารณาแล้ว**อย่างนี้ **วิวิฏฐานานุปัสสนา** คือ การพิจารณาการเห็นอุปายที่จะหลีกเลี่ยงไป เป็นอันได้วิวิฏฐานานุปัสสนาแล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้ว**อย่างนี้

[๖๓] บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้**โศคาปัตติมรรค** เป็นอันได้**โศคาปัตติมรรค**แล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้ว**อย่างนี้ บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้**สกทาคามิมรรค . . . อนาคามิมรรค . . . อรหัตมรรค** เป็นอันได้**อรหัตมรรค**แล้ว **ธรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้ว**อย่างนี้ บุคคลผู้พยายามเพื่อต้องการจะได้**ธรรมใดๆ** เป็นอันได้**ธรรมนั้นๆ** แล้ว **ธรรมเหล่านั้น เป็นธรรมอันบุคคลนั้น กำหนดรู้แล้ว และพิจารณาแล้ว**อย่างนี้ ชื่อว่า “**ญาณ**” เพราะอรรถว่า “**รู้ธรรมนั้น**” ชื่อว่า “**ปัญญา**” เพราะอรรถว่า “**รู้ชัด**” เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “**ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว**” คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า **ธรรมเหล่านี้ควรกำหนดรู้** ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**”

[๖๔] **ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว** คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า **ธรรมเหล่านี้ควรละ** ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**” อย่างไร ธรรมอย่างหนึ่งควรละ คือ **อัสมีมานะ “ธรรม ๒”** ควรละ คือ **อวิชชา ๑** **ตัณหา ๑ “ธรรม ๓”** ควรละ คือ **ตัณหา ๓ “ธรรม ๔”** ควรละ คือ **โอฆะ ๔ “ธรรม ๕”** ควรละ คือ **นิวรณ์ ๕ “ธรรม ๖”** ควรละ คือ **ตัณหา ๖ “ธรรม ๗”** ควรละ คือ **อนุสัย ๗ “ธรรม ๘”** ควรละ คือ **มิจฉัตตะ – ความเป็นผิด ๘ “ธรรม ๙”** ควรละ คือ **ธรรมมีตัณหาเป็นมูลเหตุ ๙ “ธรรม ๑๐”** ควรละ คือ **มิจฉัตตะ ๑๐**

[๖๕] “**ปหานะ ๒**” คือ **สมุจเฉตปหานะ ๑ ปฏิปัสสัทธิปหานะ ๑ *สมุทเฉตปหานะ*** อันเป็นโลกุตตรมรรค และ **ปฏิบัติสัทธิปหานะ** อันเป็นโลกุตตรผล ในขณะแห่งผล ย่อมมีแก่บุคคลผู้เจริญมรรคเครื่องให้ถึงความสิ้นไป

“**ปหานะ ๓**” คือ **เนกขัมมะ** เป็นอุปายเครื่องสลัดออกแห่งกาม ๑ **อรุปฌาน** เป็นอุปายเครื่องสลัดออกแห่งรูป ๑ **นิโรธ** เป็นอุปายเครื่องสลัดออกแห่งสังขตธรรมที่เกิดขึ้นแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ๑ บุคคลผู้ได้เนกขัมมะเป็นอันละและสละกามได้แล้ว บุคคลผู้ได้อรูปฌานเป็นอันละและสละรูปได้แล้ว บุคคลผู้ได้นิโรธเป็นอันละและสละสังขารได้แล้ว

“ปหานะ ๔” คือ บุคคลผู้แทงตลอดทุกขสังขันธ์ อันเป็นการแทงตลอดด้วยการกำหนดรู้ ข่อมละกิเลสที่ควรละได้ ๑ บุคคลผู้แทงตลอดสมุทัยสังขันธ์ อันเป็นการแทงตลอดด้วยการละ ข่อมละกิเลสที่ควรละได้ ๑ บุคคลผู้แทงตลอดอนิโรธสังขันธ์ อันเป็นการแทงตลอดด้วยการทำให้แจ้งข่อมละกิเลสที่ควรละได้ ๑ บุคคลผู้แทงตลอดมรรคสังขันธ์ อันเป็นการแทงตลอดด้วยการเจริญ ข่อมละกิเลสที่ควรละได้ ๑

“ปหานะ ๕” คือ วิกขัมภนปหานะ ๑ ตทังคปหานะ ๑ สมุจเจตปหานะ ๑ ปฏิปัสสัทธิปหานะ ๑ นิสสรณปหานะ ๑ การละนิเวรณด้วยการข่มไว้-วิกขัมภนปหานะ ข่อมมีแก่บุคคลผู้เจริญปฐมฌาน การละทักขณด้วยองค์นั้นๆ -ตทังคปหานะ ข่อมมีแก่บุคคลผู้เจริญสมาธิ อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำแรกกิเลส สมุจเจตปหานะ อันเป็นโลกุตรมรรค และ ปฏิปัสสัทธิปหานะ อันเป็นโลกุตรผล ในขณะที่แห่งผล ข่อมมีแก่บุคคลผู้เจริญมรรคเครื่องให้ถึงความสิ้นไป และ นิสสรณปหานะ เป็นนิโรธ คือ นิพพาน

[๖๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย **สิ่งทั้งปวงควรละ** คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย **ก็สิ่งทั้งปวงควรละ** คืออะไร คือ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย **ควรละทุกอย่าง** หู เสียง โสตวิญญาณ โสตสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย **ควรละทุกอย่าง** จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ ฆานสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย **ควรละทุกอย่าง** ลิ้น รส ชิวหา วิญญาณ ชิวหาสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย **ควรละทุกอย่าง** กาย โภกฐัพพะ กายวิญญาณ กายสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย **ควรละทุกอย่าง** ใจ ธรรมารมณ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย **ควรละทุกอย่าง**

ในอันดับต่อไปให้พิจารณารายชื่อธรรมย่อยโดยไตรลักษณ์ใน “สังขารธรรม-สังขตธรรม” ต่อไปนี้ (๑) ชั้น ๕ (๒) อายุตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ (๓) อายุตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖ (๔) วิญญาณ ๖ (๕) ผัสสะ ๖ (๖) เวทนา ๖ (๗) สัญญา ๖ (๘) เจตนา ๖ (๙) ตัณหา ๖ (๑๐) วิตก ๖ (๑๑) วิจาร ๖ (๑๒) ธาตุกัมมัฏฐาน (๑๓) อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ (๑๔) อายุตนะ ๑๒ (๑๕) ธาตุ ๑๘ (๑๖) อินทรีย์ ๒๒ (๑๗) ธาตุ ๓ (๑๘) กพ ๕ (๑๙) ฌาน ๔ (๒๐) อัปปมัญญา ๔ (๒๑) อรูปสมาบัติ ๔ (๒๒) ปฏิจจสมุุปบาท ๑๒ ดังนี้

- (๑) “ชั้น ๕” = รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
- (๒) “อายุตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ” = จักขุ โสตตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ
- (๓) “อายุตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖” = รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ ธรรมารมณ
- (๔) “วิญญาณ ๖” = จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ
- (๕) “ผัสสะ ๖” = จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส
- (๖) “เวทนา ๖” = จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา

สัมผัสสาขาเวทนา กายสัมผัสสาขาเวทนา มโนสัมผัสสาขาเวทนา

(๗) “สัญญา ๖” = รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โภกฐัพพสัญญา ธรรมสัญญา

(๘) “เจตนา ๖” = รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โภกฐัพพสัญญาเจตนา
ธรรมสัญญาเจตนา

(๙) “ตัณหา ๖” = รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา

(๑๐) “วิตก ๖” = รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โภกฐัพพวิตก ธรรมวิตก

(๑๑) “วิจารณ์ ๖” = รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โภกฐัพพวิจารณ์ ธรรมวิจารณ์

(๑๒) “ธาตุกัมมัฏฐาน” = ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ปฐวี
กสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อากา
สกสิณ วิญญาณกสิณ

(๑๓) “อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ” = ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม
หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด
เหงื่อ มันทัน น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร มันสมอง

(๑๔) “อายตนะ ๑๒” = จักขวยตนะ รูปายตนะ โสตายตนะ สัททายตนะ ฆานายตนะ คันธายตนะ
ชีวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โภกฐัพพายตนะ มนายตนะ ธรรมายตนะ

(๑๕) “ธาตุ ๑๘” = จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตธาตุ สัททธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆาน
ธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โภกฐัพพ
ธาตุ กายวิญญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ

(๑๖) “อินทรีย์ ๒๒” = จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์
ชีวิตินทรีย์ อิตถินทรีย์ ปุริสอินทรีย์ สุนอินทรีย์ ทุกจินทรีย์ โสมนัสสอินทรีย์ โทมนัสสอินทรีย์
อุเบกจินทรีย์ สัทอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมานอินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อนัญญัตถัญญัสสามี
ดินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้ปฏิบัติด้วยมโนการว่า เราจักรู้ธรรมที่ยังไม่รู้ อินทรีย์นี้เป็นชื่อของ
โสคาปัตติมรรคญาณ] อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้รู้จตุสัจธรรมด้วยมรรคนั้น อินทรีย์นี้เป็น
ชื่อของญาณในฐานะ ๖ คือ โสคาปัตติผลถึงอรหัตมรรคญาณ] อัญญาตาวินทรีย์ [อินทรีย์
ของพระเจ้ามาศผู้รู้จบแล้ว อินทรีย์นี้เป็นชื่อของอรหัตผลญาณ]

(๑๗) “ธาตุ ๓” = กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ

(๑๘) “ภพ ๕” = กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอก
โวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ

(๑๙) “ฌาน ๔” = ปฐมฌาน ทุคิยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

(๒๐) “อัปมัถญา ๔” = เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ

(๒๑) “อรุปสมาบัติ ๔” = อากาसानัญญาตนสมาบัติ วิญญาณัญญาตนสมาบัติ อา
ภิญญาตนสมาบัติ เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ

(๒๓) “**ปฏิจสุมุปาบท ๑๒**” [อิทัปปัจจยตา-ปัจจยาการ-ตถตา] = อวิชา สังขาร วิญญาณ นาม
รูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ **ขรา มรณะ**

เมื่อพิจารณาเห็น **รูป** โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา **ย่อมละกิเลสที่ควร
ละได้** เมื่อพิจารณาเห็น **เวทนา** โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา **ย่อมละ
กิเลสที่ควรละได้** เมื่อพิจารณาเห็น **สัญญา** โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็น
อนัตตา **ย่อมละกิเลสที่ควรละได้** สังขาร... วิญญาณ... จักขุ ... **ขราและมรณะ** โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดย
ความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา **ย่อมละกิเลสที่ควรละได้** เมื่อพิจารณาเห็นนิพพานอันหยั่งลงสู่อมตะ
ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยความว่าเป็นที่สุด **ย่อมละกิเลสที่ควรละได้** **ธรรมใดๆ เป็นธรรมที่ละได้แล้วธรรม
นั้นๆ เป็นอันสละได้แล้ว** ชื่อว่า “**ญาณ**” เพราะอรรถว่า “**รู้ธรรมนั้น**” ชื่อว่า “**ปัญญา**” เพราะอรรถว่า “**รู้ชัด**”
เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ใดสดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับ
มาแล้วนั้นว่า **ธรรมเหล่านี้ควรละ** ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**”

จบ ตติยภาณวาร -----

อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาข้อธรรมทั้งหลายจำนวน ๒๐ ข้อ ข้างต้น หลากๆ รอบ สืบเนื่องเป็นนิศัย จนเกิด
ความชำนาญสันหัด ซึ่งจำแนกออกเป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ (๑) **ธรรมทั้งหลายควรรู้อย่างและพิจารณา** และ
(๒) **ธรรมทั้งหลายควรละ** เพราะพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดแต่ปัจจัย “**ปัจจุပ္ปัน**” [อุปันนธรรม] ย่อมทำให้
เกิด “**สัมมัญญัติญาณ**” คือ “**ญาณในธรรมวิฤติ**” โดยอรรถว่า ธรรมทั้งหลายอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ย่อมตั้งขึ้น นั่น
คือ ย่อมเกิดขึ้นด้วย ย่อมเป็นไปด้วยธรรมชาติใดๆ ที่เป็น “**กฎธรรมชาติ**” คือ **ความเป็นจริงตามปฏิจสุมุ
ปาบท ความเป็นจริงตามไตรลักษณ์ และความเป็นจริงตามอริยสัจ** หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง **การพิจารณา
เห็นตามที่เป็นจริงด้วยเหตุผลและปัญญา “สัมมาทิฏฐิ”** นั่นคือ “**ยถาภูตญาณ-ธรรมวิฤติญาณ-สัมมาทัสสนะ**”
ซึ่งเป็นปัญญาชำระจิตให้สะอาดบริสุทธิ์สมบูรณ์ในขั้น “**กัฆขาวิตรณวิสุทธิ**” (ข้อ ๔ ในวิสุทธิ ๙) หมายถึง
ความหมจดจแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนด
รู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“**อัทธา ๓** “คือ “**กาล ๓**” ปัญญาชัดอันเกิดโดยการเจริญปฏิจสุมุปาบท ได้แก่

(๑) **อดีต** = อวิชา สังขาร

(๒) **ปัจจุบัน** = วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ

(๓) **อนาคต** = ชาติ ขรา มรณะ (พร้อมด้วย โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส)

“ญาณ ๓” หมายถึง ความหยั่งรู้-ปริชาหยั่งรู้ ที่เกิดจากการเจริญสมาธิภาวนา ได้แก่

- (๑) “อดีตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต รู้อดีตและสาวหาเหตุปัจจัยย้อนต่อเนื่องมาได้
- (๒) “อนาคตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต รู้อนาคต หยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้
- (๓) “ปัจจุปันนังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน รู้ปัจจุบัน กำหนดได้ถึงองค์ประกอบ และเหตุปัจจัยของเรื่องที่เป็นไปอยู่

ฉะนั้น ปัญญาความรู้ที่เกิดขึ้นจาก “สัมมัญญัตติญาณ” ที่เรียกว่า “สุตมยญาณ” ยังต้องพิจารณาให้เห็นธรรมทั้งหลายด้วย “ปัญญาวิปัสสนา” ซึ่งหมายถึง “มหาวิปัสสนา ๑๘” นั่นคือ “ธรรมเหล่านี้กำหนดรู้แล้ว และธรรมเหล่านี้พิจารณาแล้ว” ซึ่งโดยนัยสัมปยุตต์ด้วย “ปหานะ ๒-ปหานะ ๓-ปหานะ ๔-ปหานะ ๕” นั่นคือ “ธรรมเหล่านี้ควรละแล้ว”

ธรรมเหล่านี้ควรกำหนดรู้และพิจารณา

“ธรรม ๑” ควรกำหนดรู้ คือ **ผัสสะ** อันมีอาสวะและเป็นที่แห่งอุปาทาน

“ธรรม ๒” ควรกำหนดรู้ คือ **นาม ๑ รูป ๑**

“ธรรม ๓” ควรกำหนดรู้ คือ **เวทนา ๓** [สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑]

“ธรรม ๔” ควรกำหนดรู้ คือ **อาหาร ๔** [กพพีการอาหาร ๑ ผัสสาหาร ๑ มโนสังยุตนาหาร ๑ วิญญาณาหาร ๑]

“ธรรม ๕” ควรกำหนดรู้ คือ **อุปาทานชั้น ๕** [รูปอุปาทานชั้น ๑ เวทณุอุปาทานชั้น ๑ สัญญาอุปาทานชั้น ๑ สังขารอุปาทานชั้น ๑ วิญญาณอุปาทานชั้น ๑]

“ธรรม ๖” ควรกำหนดรู้ คือ **อายตนะภายใน ๖** [จักขายตนะ ๑ โสตายตนะ ๑ ฆานายตนะ ๑ ชิวหายตนะ ๑ กายายตนะ ๑ มนายตนะ ๑]

“ธรรม ๗” ควรกำหนดรู้ คือ **วิญญาณฐิติ ๗** [พวกมนุษย์ พวกเทพบางหมู่ พวกวินิปาติกะ-เปรต ๑ พวกเทพผู้อยู่ในจำพวกพรหม ผู้เกิดในปฐมฌาน ๑ พวกเทพอภัสสรา ๑ พวกเทพสุภกิมหะ ๑ ผู้เข้าถึงชั้นอากาศานัญจายตนะ ๑ ผู้เข้าถึงชั้นวิญญาณัญจายตนะ ๑ ผู้เข้าถึงชั้นอากิญจัญญายตนะ ๑]

“ธรรม ๘” ควรกำหนดรู้ คือ **โลกธรรม ๘** [ลาภ ๑ เสื่อมลาภ ๑ ยศ ๑ เสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑]

“ธรรม ๙” ควรกำหนดรู้ คือ **สัตตาวาส ๙** [พวกมนุษย์ พวกเทพบางหมู่ พวกวินิปาติกะ-เปรต ๑ พวกเทพผู้อยู่ในจำพวกพรหม ผู้เกิดในปฐมฌาน ๑ พวกเทพอภัสสรา ๑ พวกเทพสุภกิมหะ ๑ พวกเทพผู้เป็นอสังขยัตถ์ ๑ ผู้เข้าถึงชั้นอากาศานัญจายตนะ ๑ ผู้เข้าถึงชั้นวิญญาณัญจายตนะ ๑ ผู้เข้าถึงชั้นอากิญจัญญายตนะ ๑ ผู้เข้าถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ ๑]

“ธรรม ๑๐” ควรกำหนดรู้ คือ **อายตนะ ๑๐** [จักขายตนะ ๑ รูปายตนะ ๑ โสตายตนะ ๑ สัททายตนะ ๑ ฆานายตนะ ๑ คันธายตนะ ๑ ชิวหายตนะ ๑ รัสายตนะ ๑ กายายตนะ ๑ โภกฐัพพายตนะ ๑]

กรรมเหล่านี้ควรละ

“กรรม ๑” ควรละ คือ **อัสมิมานะ** [มานะว่าเป็นเรา]

“กรรม ๒” ควรละ คือ **อวิชชา ๑ ตัณหา ๑**

“กรรม ๓” ควรละ คือ **ตัณหา ๓** [กามตัณหา ๑ ภวตัณหา ๑ วิภวตัณหา ๑]

“กรรม ๔” ควรละ คือ **โอฆะ ๔** [กาโมฆะ ๑ ภโวฆะ ๑ ทิฏฐิโฆฆะ ๑ อวิชโชฆะ ๑]

“กรรม ๕” ควรละ คือ **นิรวรณ ๕** [กามฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ ถีนมิทระ ๑ อุทธัจจกุกกัจจะ ๑ วิจิกิจฉา ๑]

“กรรม ๖” ควรละ คือ **ตัณหา ๖** [รูปตัณหา ๑ สัททตัณหา ๑ คันธตัณหา ๑ รสตัณหา ๑ โผฏฐัพพตัณหา ๑
กรรมตัณหา ๑]

“กรรม ๗” ควรละ คือ **อนุสัย ๗** [กามราคานุสัย ๑ ปฏิฆานุสัย ๑ มานานุสัย ๑ ทิฏฐานุสัย ๑ วิจิกิจฉานุสัย ๑
ภวราคานุสัย ๑ อวิชชานุสัย ๑]

“กรรม ๘” ควรละ คือ **มิจฉัตตะ ๘** – ความเป็นผิด [กรรมคู่ปฏิบัติกับมรรคมีองค์ ๘]

“กรรม ๙” ควรละ คือ **ตัณหามูลกา ๙** – กรรมมีตัณหาเป็นมูลเหตุ (ดูรายละเอียดข้างล่าง)

“กรรม ๑๐” ควรละ คือ **มิจฉัตตะ ๑๐** (ดูรายละเอียดข้างล่าง)

อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาถึง “**ตัณหามูลกา ๙**” หมายถึง **กรรมมีตัณหาเป็นมูลเหตุ** โดยหลักวิธีคิดแบบ
อนุโลมปฏิจสมุปบาท ที่แสดงถึงเหตุและผล ดังนี้

(๑) เพราะอาศัย **ตัณหา** จึงเกิดการแสวงหา – ปริเยสนา

(๒) เพราะอาศัย **การแสวงหา** จึงเกิดลาภ – ลาโภ

(๓) เพราะอาศัย **ลาภ** จึงเกิดการตกลงใจ – วินิจจยะ [ตัณหาวินิจฉัย ๑ ทิฏฐิวินิจฉัย ๑]

(๔) เพราะอาศัย **การตกลงใจ** จึงเกิดการรักใคร่พึงใจ – ฉันทราคะ – ฉนุทธาโค

(๕) เพราะอาศัย **การรักใคร่** พึงใจจึงเกิดการพะวง – อชุโณसानัม

(๖) เพราะอาศัย **การพะวง** จึงเกิดการยึดถือ – ปริกุกโก

(๗) เพราะอาศัย **ความยึดถือ** จึงเกิดความตระหนี่ – มัจฉริยะ – มัจฉริยัม

(๘) เพราะอาศัย **ความตระหนี่** จึงเกิดการป้องกัน – อารกุกโก

(๙) เพราะอาศัย **การป้องกัน** จึงเกิดอกุศลธรรมอันลามก คือ การถือไม้ ถือมิด การทะเลาะ การ
แก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวว่ามี มีง การพูด คำต่อเสียด การพูดปิด ย่อมเกิดขึ้น

“มิจฉัตตะ ๑๐” หมายถึง *ภาวะที่ผิด-ความเป็นสิ่งที่ผิด* ได้แก่

- (๑) “มิจฉาทิฏฐิ” คือ เห็นผิด ได้แก่ ความเห็นผิดจากคลองธรรมตามหลักกุศลกรรมบถ และความเห็นที่ไม่นำไปสู่ความพ้นทุกข์
- (๒) “มิจฉาสังกัปปะ” คือ คำรผิด ได้แก่ ความคำริที่เป็นอกุศลทั้งหลาย ตรงข้ามจากสัมมาสังกัปปะ
- (๓) “มิจฉาวาจา” คือ วาจาผิด ได้แก่ วจีทุจริต ๔
- (๔) “มิจฉากัมมันตะ” คือ กระทำผิด ได้แก่ กายทุจริต ๓
- (๕) “มิจฉาอาชีวะ” คือ เลี้ยงชีพผิด ได้แก่ เลี้ยงชีวิตในทางทุจริต
- (๖) “มิจฉาวายามะ” คือ พยายามผิด ได้แก่ ความเพียรตรงข้ามกับสัมมาวายามะ
- (๗) “มิจฉาสติ” คือ ระลึกรผิด ได้แก่ ความระลึกถึงเรื่องราวที่ล่วงแล้ว เช่น ระลึกถึงการได้ทรัพย์ การได้ยศ เป็นต้น ในทางอกุศล อันจัดเป็นสติเทียม เป็นเหตุชักนำใจให้เกิดกิเลสมีโลภะ มานะ อิศลามัจฉริยะ เป็นต้น
- (๘) “มิจฉาสมาธิ” คือ ตั้งจิตผิด ได้แก่ ตั้งจิตเพ่งเล็ง จดจ่อปักใจแน่นในกามราคะ พยาบาท เป็นต้น หรือเจริญสมาธิแล้ว หลงเพลิน ติดหมกมุ่น ตลอดจนนำไปใช้ผิดทาง ไม่เป็นไปเพื่อญาณทัสสนะ และความหลุดพ้น
- (๙) “มิจฉาญาณ” คือ รู้ผิด ได้แก่ ความหลงผิดที่แสดงออกในการคิดอุบายทำความชั่ว และในการพิจารณาทบทวนว่าความชั่วนั้นๆ ตนกระทำได้อย่างดีแล้ว เป็นต้น
- (๑๐) “มิจฉาวิมุตติ” คือ หลุดพ้นผิด ได้แก่ ยังไม่ถึงวิมุตติ สำคัญว่าถึงวิมุตติ หรือสำคัญผิดในสิ่งที่มีใช่วิมุตติว่าเป็นวิมุตติ

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัตินั้น การเจริญภาวนามีจุดมุ่งหมายในการทำลาย “อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์” คือ ไม่อยู่ภายใต้กระแสอำนาจของกิเลสตัณหา [โลกธรรม ๘-อภิวจร โลกธมฺมา] ซึ่งหมายถึง “สังสารวัฏฏ์” ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิด “นามรูป-ชั้น ๕” ย่อมเป็นธรรมที่ควรละ ไม่กำหนดพิจารณาเป็นสาระที่ต้องเข้าไปถึ้อมันหรือยึดถือ [ปริศฺคโห] จนเกิดเป็น “อุปาทานชั้น-อุปาทาน ๔” ได้แก่ กามุปาทาน ๑ ทิฏฐุปาทาน ๑ สีสัปปตฺตูปาทาน ๑ อัคควาทูปาทาน ๑ รวมถึงธรรมทั้งหลายต่อไปนี้ด้วย ได้แก่ อัสมิมานะ-อวิชชา ๔-อวิชชา ๘-ตัณหา ๓-ตัณหา ๖-โอฆะ ๔-นิรวม ๕-อนุสัย ๗-มิจฉัตตะ ๘-ตัณหามูลกา ๙-มิจฉัตตะ ๑๐ อกุศลธรรมดังกล่าวนี้ เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ ทำให้เกิดความนึกคิดในการแสวงหาสิ่งที่เป็นโทษ นั่นคือ “อนริยปริยเสนา” หมายถึง แสวงหาอย่างไม่ประเสริฐตนยังมีทุกข์ ก็ยังแสวงหาสภาพที่มีทุกข์หรือที่มีมลทิน แทนที่จะเป็น “อริยปริยเสนา” หมายถึง แสวงหาอย่างประเสริฐ ตนมีทุกข์ แต่แสวงหาสภาพที่ไม่มีมีทุกข์ ได้แก่ มรรค ผล นิพพาน เพราะฉะนั้น ในการพิจารณาธรรมทั้งหลายนั้น จะต้องมี “ปัญญาเห็นธรรม” ใน ๓ ประการ (๑) กุศลธรรม (๒) อกุศลธรรม (๓) อัพยาทธรรม และมี “ปัญญาตรัสรู้ธรรม” นั้นหมายถึง “โลกุตตรธรรม ๘ =มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑” เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงต้องอาศัย “สมถสมาธิ-ฌาน

สมาธิ-จิตตสมาธิ-สมาธิภาวนา” ทำให้สติสัมปชัญญะบริสุทธิ์ปราศจากนิรวณ ที่เริ่มต้นจากการเข้าถึงปฐมฌาน [วิตก-วิจารณ์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา] จนถึงจตุตถฌาน ที่ประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ คือ (๑) “อุเบกขา” คือ การวางเฉยเป็นกลางในอารมณ์เพราะมีปัญหาารอบรู้ตามเป็นจริง และมีสติที่บริสุทธิ์ ที่เรียกว่า “อุปัฏฐาน” สติคมชัด สติแก่กล้า ทำให้เกิด “ทัตสนะ-ญาณทัตสนะ” การเห็น-การเห็นด้วยปริชาหยังรู้ด้วยญาณ กับ (๒) “เอกัคคตา” จิตตั้งมั่นในอารมณ์เดียวที่เป็นสมาธิปราศจาก “นิรวณ ๕-อวิชา-อติ-อกุศลธรรมทั้งหลาย” ความรู้เห็นดังกล่าวนี้ คือ “ยถาภูตญาณทัตสนะ” การรู้เห็นด้วยการหยั่งรู้ตามเป็นจริง คือ การเห็นธรรมที่เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” ตามหลักปฏิจสมุปบาทมีวัตถุ ๑๒ และมีปัญญาเห็นธรรมแห่ง “นามรูปโดยไตรลักษณ์” คือ เห็นสามัญลักษณ์แห่งสังขารธรรมหรือสังขตธรรม ได้แก่ “อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา” ทำให้ปฏิเสธการเข้าไปยึดมั่นใน “เบญจขันธ-ขันธ ๕” เกิดความรู้สึกปล่อยวางในสิ่งที่ไม่เที่ยง สิ่งที่เป็นทุกข์ สิ่งที่ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เห็นความดับ ความเสื่อม โทษภัย ความเบื่อหน่าย คิดปล่อยวาง คิดหาหนทาง วางตนเป็นกลางไม่ยึดติดในนามรูปแห่งขันธ ๕ และเกิดปัญญาคล้อยตามอริสัจธรรม ทั้งหมดนี้เป็นขั้นตอนการหนีจากสังขารทั้งหลายเพื่อให้เข้าถึงอริยมรรค ที่เรียกว่า “วุฏฐานคามินีปฏิบัติทา” อันเป็น “กระบวนการทุบขันธ ๕” ในการดับขันธ ๕ ได้ นั้น ย่อมทำให้เกิดปัญญาเปลี่ยนโคตรจากปุถุชนไปเป็นอริยบุคคล คือ เกิดมรรคสมาธิ เชื่อมต่อผลสมาธิ และเกิด “มัลลญาณ” ตามด้วย “ผลญาณ” ในขั้นนั้นๆ สมาธิในวิปัสสนา นี้ เรียกว่า “อานันตริกสมาธิญาณ” ในขั้นตอนดังกล่าวทั้งหมดนี้ ย่อมเกิดในภูมิแห่งสมาธิ แต่การศึกษาธรรมทั้งหลายนี้ เป็นปัญญาที่ได้จากการอ่านการฟัง ที่เรียกว่า “สุตมยญาณ-สุตมยปัญญา” หรือเกิดการหยั่งรู้ด้วยปริชาสามารถเมื่อจิตเป็นสมาธิระดับอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิ ซึ่งจะเกิดขึ้นกับผู้ชำนาญคล่องแคล่วกับการเข้าออกฌานสมาบัติ ที่เรียกว่า “วสี” เพราะฉะนั้น การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่างๆ “ปรโตโฆสะ” คือ “สุตมยปัญญา” และการทำ “โยนิโสมนสิการ” ที่สืบเนื่องในตนถึงปัจจุบัน คือ “จินตามยปัญญา” ย่อมเป็นปัญญาที่เป็นบาทฐานในวิปัสสนาต่อไป ที่เรียกว่า “ญาณในวิปัสสนา” นั่นคือ “ภาวนามยปัญญา” เมื่อเจริญฌานสมาบัติถึงขั้น “จตุตถฌาน” ขึ้นไป ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการเจริญภาวนา ที่ผู้ปฏิบัติธรรมพึงตั้งตนไว้ชอบในสัมมาปฏิบัติอันยังดังกล่าวนี.

